

Мирјана Б. Бођуновић, вици асисџени
Универзитет у Бањој Луци
Правни факултет у Бањој Луци
mirjanabogunovic86@gmail.com

СТИЦАЊЕ ПУТЕМ ЗАЈЕДНИЧКОГ РОБА (SERVUS COMMUNIS)

Сажетак: *Заједнички роб (servus communis) је роб који се налази у својини два ѓосјодара. Оба ѓосјодара мођу у џојјуносџи да расјолађу робом јер имају власничка овлашџења у цијелини. Међуџим, када се обавезују џреко заједничкођ роба (servus communis) сџуација није јасна. Да ли роб једнакомјерно обавезује оба ѓосјодара или искључиво онођ ѓосјодара у чије име је џосјуао? Да ли роб може да џреузме обавезу у инџересу једнођ ѓосјодара а да обавезе друђођ ѓосјодара? Кома одђовара несавјесни роб, џрећем лицу или изневјереном ѓосјодару? У раду ће се анализираџи мишљења двојџце римских џравника, Гаја и Јулијана чима ће се дијелимично ријешџи дилеме које овај инсџџуџ изазива.*

Кључне речи: *Condominium. Servus communis. Societas. Nominatio. Ex re unius ex domini.*

1. УВОД

Заједнички роб није био страна појава у римском праву¹. У питању је једна комплексна правна установа, која у себи обједињује елементе облигационог и стварног права. Роб је могао постати својина двоје или више лица на основу наслеђа, поклона, купопродаје или обављањем дјелатности у оквиру ортаклука. У раније доба су такве ситуације настајале због неразвијености привредних односа и патријархалног карактера друштва у којима

¹ Најзначајније монографије у романистици на тему заједничког роба су Mario Bre-tone, *Servus communis. Contributo alla storia della comproprietà romana in età classica*, Napoli, 1958, Andrea di Porto, *Impresa collettiva e schiavo „manager“ in Roma antica*, Milano, 1984. а монографија која се у значајној мјери осврће на питање заједничког роба William Warwick Buckland, *The Law of Slavery*, Cambridge, 1908.

је роб представљао једно од основних средстава за производњу². Робови дјелују као лица *potestas subiecti* и њихово дјеловање у правном поретку оправдава се снагом власти патерфамилијаса. У класичном праву правни субјективитет робова апсолутно ишчезава; робови постају дио имовине господара и класификују се као ствари.³ Иако је њихов субјективитет⁴ правом непризнат, робови све активније учествују у правном промету. Управо институт заједничког роба је један од вјеродостојних свједока о доминантној улози коју су робови имали у развоју римске привреде. Заједнички роб дјелује као носилац пословне активности у случају удружених пословних подухвата⁵, када је сам роб дио пекулијарне имовине.

Извори којим се баве питањем стицања посредством заједничког роба су Гајеве Институције које дају опште правило о стицању, док Јустинијанове Институције понављају Гајеве ријече не свједочећи неке веће промјене у основи овог института.⁶ Ширу слику о институту дају Јустинијанове Дигесте које у више титулуса помињу стицање преко заједничког роба у различитим варијантама.⁷ Како је роб третиран као ствар у класичном периоду⁸, на заједничког роба су се примјењивала општа правила о сувласништву (*condominium*)⁹. Тако су својину над робом господари изражавали идеалним дијелом

² Вјероватно је таква ситуација била учестала у првобитном облику породичне заједнице *consortium- ergo non cito*.

³ Неоспорно је да је роб апсолутно изгубио правни субјективитет по Аквилијевом закону из 286. п.н.е.

⁴ О правном субјективитету робова у види шире Carlo Castello, *Lo schiavo tra persone e cose nell' arcaico diritto romano*, Studi in Onore di Arnaldo Biscardi, I, Milano 1982, Alberto Burdese, *Controversie giurisprudenziali in tema di capacita' degli schiavi*, Studi in Onore di Arnaldo Biscardi, I, Milano, 1981.

⁵ А.А. Новиков, *Правно регулисање престанка уговора о простом ортаклуку у руском грађанском праву и престанак дејства код societas unius rei vel unius negotii и societas questus у римском праву*, Зборник радова Правног факултета у новом Саду, 38, Нови Сад, 2004, 137-147.

⁶ 3.17.3.

⁷ D. 14.3.13.2, D.45.3.28.1, D.41.1.45, D.10.3.24, D.10.3.8.4, D. 10.3.9.

⁸ Занимљиво је мишљење Алана Вотсона који каже да је роб „мислећа ствар”, Alan Watson, *Thinking Property at Rome*, Kent Law Review, 68, Chicago, 1993, 1355.

⁹ D.45.3.5. *Ulpianus, libro 48 ad Sabinum Servus communis sic omnium est non quasi singularum totus, sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu magis partes habeant quam corpore: et ideo si quid stipulatur vel quaqua alia ratione acquirit, omnibus acquirit pro parte, qua dominium in eo habent. Licet autem ei et nominatim alicui ex dominis stipulari vel traditam rem accipere, ut ei soli adquirat. Sed si non nominatim domino stipuletur, sed iussu unius dominorum, hoc iure utimur, ut soli ei adquirat, cuius iussu stipulatus est.*

Заједнички роб је у таквом власништву свију да он не припада у цијелости сваком поједином, него једино по неодојивим дијеловима, тако да они на њему имају више идеалне него тјелесне удјеле. И стога, ако он стипулира, или из било којег другог разлога нешто стекне, стиче свима сукладно сувласничким удјелима на њему. Ипак, он може стипулирати и уз спомињање само једног од сувласника или прихватити предану ствар, тако да стјече

који је могао бити договорен у неједнаком односу. Обавезивање посредством роба у тако специфичном статусу је интересантно из више разлога. Да ли роб обавезује све господаре а како одговарају господари и у којем проценту? Да ли роб има самосталну одговорност у пословима предузетим на тај начин?

Роб обавезује оба господара, јер сва права и обавезе које он има, имају и његови господари који их стичу по преткласичном принципу који је Гај забиљежио у другој књизи Институција (*Igitur quod liberi nostri quos in potestate habemus, item quod servi nostri mancipio accipiunt vel ex traditione nanciscuntur, sive quid stipulentur, vel ex aliquolibet causa adquirunt, id nobis adquiritur; ipse enim, qui in potestate nostra est, nihil suum habere potest*).¹⁰ Пошто господари дијеле својину на робу тако треба да дијеле и права и обавезе које стичу преко њега. Права и обавезе би требало да се стичу пропорционално удјелу који имају, тако да је могуће да обавезу предузимају у раздијељеном обиму (*pro parte*). Ако један сувласник има удио у својини над робом у износу од 1/3, онда у толиком обиму може да стиче права и обавезе.

2. ГАЈ

G.I. 3.167. *Communem servum pro dominica parte dominus adquirere certum est; excepto eo quod uni nominatim stipulando aut mancipio accipiendo illi soli acquirit, velut cum ita stipuletur Titio domino meo dari spondes? Aut cum ita mancipio accipiat hanc rem ex iure Quiritium L. Titii domini mei esse aio eaque ei empti esto hoc aere aeneaque libra*¹¹.

Гај је установио опште правило по којем заједнички роб стиче за господара сразмјерно удјелу који господар има у својини (*pro dominica parte*)¹². Израз *pro dominica parte* се искључиво односи на стварноправни режим који господари имају на робу а не на евентуални облигационоправи однос који су засновали. Сувласништво је основа односа и сва питања која нису

само за њега. Али, ако стипулира без помињања сувласника, него по упуту једног сувласника, онда је исправно да стјече само за оног по чијој је упуту стипулирао. (Мирела Шарац, Ивана Станић, Стјечање посједа путем подчињених у римском праву, Зборник Правног факултета у Загребу, 60/1, Загреб, 2010, 185.)

¹⁰ G.I. 2.87.

¹¹ Јасно је да заједнички роб прибавља својим господарима сразмјерно њиховим удјелима у својини над њим. Изузетак је када је један именован при закључењу стипулације или при прибављању манципацијом, јер тада само томе прибавља, као у случају када се овако стипулише: „Обећаваш ли да ћеш дати Тицију, мом господару? или када при прибављању манципацијом изговори: Тврдим да ова ствар по квинитском праву припада Л(уцију) Тицију, мом господару, и да ми је прибављена овом бронзом (бакром) и бронзаним теговима.” (Обрад Станојевић, Гај. Институције, Београд, 1982, 223.)

¹² О стицању наслеђа преко роба види Самир Аличић, Убиство роба, изгубљено наслеђе и Lex Aquilia, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, 3, Нови Сад, 2010, 485-499.

експлицитно ријешена а која могу да искрсну у вези са овим хибридниим институтом, регулисаће се правилима која се примјењују у случају сувласништва. Обавеза коју установљава роб за своје господаре је према наведеном тексту увијек раздијељена. Сваки од господара има *ius ad crescendi*, тј. право прирастања имовине коју стекне роб господаровој имовини. Имовина прираста господарима пропорционално власничким уделима. Гај у Институцијама не пружа ширу слику о потенцијалним односима између сувласника.

Да би роб могао да приступи самој стипулацији, па макар и као господаров *punitius*, морао је да има одређени вид способности. Првобитно је било довољно да постоји власт патерфамилијаса над робом (*dominica potestas*)¹³ која би пружала легитимитет робовим стицањима. Временом су стицања преко робова постала чешћа и одвијала се у сложенијим условима (кад би се роб и господар налазили у различитим градовима, када би роб био релативно кратко у власти патерфамилијаса)¹⁴ што би трећа лица довело у недоумицу приликом склапања правног посла. Тако се све чешће користи јусум (*iussum*) као овлаштење којим се ставља до знања трећим лицима до које мјере робови обавезује господаре. Понекад би роб морао и самоиницијативно да закључи правни посао, без претходног знања господара и тада би правни посао био важећи уколико га господар ратихабира.

Како роб није пуки преносилац господареве воље, већ и лице које самостално одлучује, мора се разликовати положај роба који предузима правне послове за господара и оног роба који обавља само физичке послове за господара. Овај принцип је израз схватања да робови ипак нису само пуки алат за обраду земљу и увећање прихода већ мислеће ствари које могу да закључују правне послове и стичу на основу њих. Правни субјективитет робова и њиховог господара није раздијељен, јер се роб третира дјелимично као ствар у имовини господара (*res*) а дјелимично као субјект права (*persona*). Роб има одређени вид пословне способности, што је правно нелогично да неко ко нема правну способност (D.4.5.3.1. Paulus ... *servile caput nullum ius habet*) може да има пословну способност, ма у којем обиму. Пословна способност роба се „посуђује” од господара (*ex persona domini*)¹⁵, јер како је роб у власти господара (G.I. 1.52. *In potestate itaque sunt servi dominorum...et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur*, D.45.3.2. Ulpianus libro quarto ad Sabinum *Servus communis ipse sibi stipulari non potest, quamvis*

¹³ Сам израз је проблематичан и противрјечан јер *dominica* упуђује на *dominium* што означава власништво, тј. власт над стварима, а *potestas* значи власт над лицима. Јасно је да су Римљани робове перципирали дјелимично као ствар, а дјелимично као особу.

¹⁴ Усложњавање привредне праксе је последица развоја копнене и поморске трговине која се десила послје Пунских ратова.

¹⁵ У том смислу Adolf Schmidt, *Die Persönlichkeit des Sklaven nach römischem Recht*, Erste Abteilung, Festschrift der Universität Freiburg, Freiburg, 1868, 14.

constaret eum se stipulari domino posse: non enim se domino acquirit, sed de se obligationem), онда он по природи ствари преузима од њега домен пословне дјелатности. Није ријеч о самосталној пословној способности роба већ пословној способности која је ограничена и условљена пословним капацитетом господара. Паралелним појављивањем роба и господара у правним пословима ипак видимо присутност роба у значајном степену. Његова улога никако није самостална јер он дјелује у име и за рачун својих господара (*domini mei esse aio*). Он не може да изговори својинску формулу у првом лицу (*meum esse aio*) као што то захтјева строги формализам манципације, али то може да чини у трећем лицу. Генитивни облик *domini mei* упућује на коначног дестинатара односа. Обавезивање господара према трећим лицима је директно и тренутно производи правне посљедице у његовој имовинској сфери.

Роб има само *ius acquirendi*¹⁶, право стицања за господара, али не и стицања у властито име; дакле, ствари не стиче у власништво, нити постаје дужник односно повјерилац у преузетим обавезама. Да би роб могао да оствари *ius acquirendi* он мора да има одређене субјективне претпоставке, знање и вољу у вези битних елемената уговора. Роб је активни чинилац облигационог односа, субјект обавезе, иако право које остварује иде у корист његовог господара. Цивилно право у складу са општим правилом о забрани уговорања за другог, не дозвољава лицима у власти ни робовима да закључују стипулацију ни са својим господарима а ни са другим лицима (*sed servus quidem et qui in mancipio est et filia familias et quae in manu est non solum ipsi, cuius iuri subiecti subiectaeve sunt, obligari non possunt, sed ne alii quidem ulli*).¹⁷ Како је ово ригидно правило из старијег периода одржавано на снази, тако је и у пракси било потпуно других рјешења. У периоду класичиног права роб активно стиче за господара и не више само у једнострано обавезујућим правним пословима гдје је за господара стицао само права, већ послује у његово име и тако преузима и обавезе за њега¹⁸. Ваке тврди да имати пекулијум, значи имати право иступања у правном промету.¹⁹ У том смислу, кроз

¹⁶ Јустинијан у Дигестама потврђује Гајеву формулацију. D.1.6.1.1. Gaius, libro primo Institutionem Igitur in potestate sunt servi dominorum (quae quidem potestas iuris gentium est: nam apud omnes peraeque gentes animadvertere possumus dominis in servos vitae necisque potestatem fuisse) et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur.

¹⁷ G.I. 3.104. А роб, лице у манципијуму, кћер у породици и жене под манусом, не само што се не могу обавезати према оном под чијом се влашћу налазе, већ ни према било коме другом.

¹⁸ Бирге каже да је заједнички роб истински примјер античког менаџера, Alfons Bürge, Rezension Di Porto, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung, 105, Goettingen, 1988, 856 – 865

¹⁹ Andreas Wacke, Die libera administratio peculii. Zur Verfügungsmacht von Hauskindern und Sklaven über ihr Sondergut, Sklaverei und Freilassung im römischen Recht, Symposium für Hans Josef Wieling zum 70. Geburtstag (Thomas Finkenauer), Berlin, Heidelberg, 2006, 263.

преторски едикт дата је правна заштита разноликој робовој пословној активности. Поред организоване пословне активности на чијем челу се могао наћи, заједнички роб је могао да стиче из других основа за господара, путем наслеђа, легата, даровања и осталих двостраних уговора, могао је да стиче посјед, да господаре обавезује деликтно и својим радом.

Код стицања преко заједничког роба примјењују се општа правила за стицање преко лица која су *potestas subiecti*. У правилу роб стиче за господаре пропорционално сувласничким удјелима. Уколико роб направи јасну дистинкцију стиче само за оног господара чије име изричито наводи у дијалогу стипулације (*nominatim stipulando*) или помиње у самом манципационом ритуалу (*mancipio accipiendo*).²⁰ Овај Гајев текст даје само опште правило о стицању и напомиње да у случају стицања формалним правним пословима (стипулација и манципација) име господара мора бити поменуто (*nominatim*).²¹ Из самог текста се не сазнаје пуно конкретних детаља. Шта ако заједнички роб послује на основу пекулијума који му је повјерен а претежни дио пекулијума, припада једном од господара. Да ли ће он искључиво обавезати господара који је претежни власник имовине или ће господаре обавезивати у пропорционалном износу? Према Гајевом тумачењу заједнички роб стиче за своје господаре увијек у износу пропорционалном власничком удјелу (*pro dominica parte*), без обзира да ли је положај једног сувласника доминантнији.

D. 45.3.28.1. *Gaius libro tertio de verborum obligationibus Si servus communis ex re unius stipulatus erit, magis placuit utrique adquiri, sed eum, cuius ex re facta est stipulatio, cum socio communi dividundo aut societatis iudicium de parte recipienda recte acturum: idemque esse dicendum et si ex operis suis alteri ex dominis servus acquirit.*²²

Гај у коментарима о стипулацији даје конкретније објашњење питања обавезивања посредством заједничког роба. И даље остаје вјеран општем ставу да заједнички роб стиче за оба господара, чак и у битно промијењеним околностима када је имовина једног од сувласника предмет уговора (*ex re unius*). Јасно се види да Гај сматра да сувласнички однос трајно детерминише односе између господара и да се свако даље стицање равна према сувласничким удјелима. Сувласник који је претрпио губитак имовине има право на намирење до цијелокупног износа од осталих сувласника на основу диобене тужбе (*actio communi dividundo*) или облигационоправне (*actio pro socio*).

²⁰ I.3.28.3.

²¹ Израз *nominatim* се сусреће у римском наслеђном праву, приликом нужног наслеђивања и изричитог помињања мушких нужних наслеђника, те се у том значењу прихвата и овдје.

²² Ако заједнички роб стипулише са имовином која припада само једном господару, вјероватније је да обојица стичу, али онај чијом имовином се стипулисало, има право да се намири од сувласника путем сувласничке тужбе или тужбе из ортаклука до висине свога дијела. Исто је речено када роб стиче за господара путем свог рада.

Посезање за поменути тужбама је алтернативно и обе тужбе доводе до истих ефеката, уређења интерних односа између сувласника и размјерног намирења. Вриједи напоменути да употреба поменутих тужби у овој ситуацији може бити драматична, јер може довести до развргнућа односа између сувласника, али може се и рестриктивно примијенити, искључиво за ствар или износ који се стиче из стипулације. Гај наглашава јединствен идентитет сувласника јер заједнички роб редовно стиче за обојицу. Воља господара се остварује тек у њиховом интерном односу а не према трећим лицима. Трећа лица не стичу представу у коликом обиму заједнички роб обавезује господаре појединачно, јер он иступа према њима као јединствени субјект који заступа интересе оба господара.

Гајева интерпретација обавезивања преко заједничког роба у коментарима одступа дјелимично од основног правила које је дао у Институцијама. У Институцијама даје јасну могућност обавезивања *nominatim*, тј. обавезивања и стицања искључиво у корист једног сувласника, док за однос који настаје *ex re unius* не нуди такву могућност. Зашто се посебно издваја ситуација када се послује имовином само једног господара ако је већ наглашено да постоји могућност да се један од сувласника самостално обавезује? Да ли би се могло претпоставити да су питању компилаторске дораде и да је оригинални Гајев текст у коментарима другачије био формулисан? Тај аргумент би било најлакше прихватити, али то није рјешење у овом случају. Гај скреће пажњу на ситуацију када заједнички роб посегне за имовином само једног господара а правни посао закључује уопштеном формулацијом којом се једнако обавезују оба господара. Штити интересе сувласника који повјеравањем пекулијарне имовине заједничком робу фактички губи контролу располагања том имовином. Роб је у овом случају активни субјект односа јер стиче независно од воље сувласника, па можда чак и против воље једног од сувласника. Сувласници немају солидарни идентитет у овом случају, већ је и даље на снази уопштено правило о раздијеленој обавези, пропорционално сувласничким удјелима. Солидарна одговорност би у овом случају била одлично рјешење, јер би се тим механизмом упростили међусобни односи између сувласника. Избјегла би се употреба поменутих тужби, а на основу евентуалног права регреса, заинтересовани сувласници би могли да се намире до висине свог дијела.

D. 41.1.45 Gaius libro septimo ad edictum provinciale *Communis servus si ex re alterius dominorum adquisierit, nihilo minus communi id erit, sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi dividendo iudicio eam summam praecipere potest: nam fidei bonae convenit, ut unusquisque praecipuum habeat, quod ex re eius servus adquisierit. Sed si aliunde servus communis adquisierit, omnibus sociis pro parte domini hoc acquiritur.*²³

²³ Кад заједнички роб стекне нешто на основу имовине једног господара ствар постаје ништа мање него заједничка, али онај чијом имовином је стечена може цијелокупну

Поређећи нови Гајев фрагмент сличног садржаја са претходним учача се нови моменат у односима између господара и заједничког роба, а то је навођење других основа стицања посредством заједничког роба. Заједнички роб може увећати имовину својих господара стицањем на основу наслєдства, легата, даровањем и радом. Дакле, основ стицања не мора бити само обављање послова у корист господара по именовану или налогу већ остваривање користи посредством роба и без налога господара. Гај напомиње да у таквом случају стицања не важи право регреса међу сувласницима, те да се искључиво стиче према власничким удјелима.

3. ЈУЛИЈАН

D. 45.3.2. *Iulianus, libro 52 digestorum Si servus communis meus et tuus ex peculio, quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit, obligationem tibi acquireret et, si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem a te non liberabit, sed uterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu quod pecunia tua numerata sit: debitor tamen me doli mali exceptione summovere poterit.*²⁴

Овај Јулијанов фрагмент уводи нову ситуацију у примјени општег правила о стицању преко заједничког роба. Јулијан, као посљедњи представник сабинијанске правне школе и значајан унификатор различитих правних ставова две правне школе, признаје могућност искључивог стицања за једног сувласника. Заједнички роб обавезује оног власника којег наведе појединачно (*nominatim*) у стипулацији, ако не наведе експлицитно имена (*inpersonaliter*)²⁵, онда их обавезује обојицу²⁶. Могуће је да заједнички роб обавезе посредно и друго лице које изричито не наведе приликом закључења правног посла. Уколико заједнички роб уђе у интересну сферу другог господара, односно позајми новац који припада искључиво једном господару, а у стипулацији наведе име другог лица, или уопштено закључи стипулацију не наводећи појединачна имена, онда их обавезује обојицу или уопште колико сувласника

вриједност вратити сувласничком тужбом јер добра вјера налаже да свако има право на тужбу за оно што је стечено на основу његове имовине. Али ако заједнички роб стекне на неки други начин, онда стиче за господаре према њиховом власничком удјелу.

²⁴ Ако наш заједнички роб позајми новац, који је твоје власништво, онда настаје обавеза за тебе. Ако исти новац позајми у моје име, дужник неће бити ослобођен обавезе према теби, већ обојица имамо право да га тужимо. Ја из стипулације, ти на основу тога што је твој новац позајмљен. Дужник се мом захтјеву може супротставити приговором преваре (*exceptio doli mali*)

²⁵ D. 45.3.15. *Florentinus libro octavo institutionum Sive mihi sive sibi sive conservo suo sive inpersonaliter dari servus (servi) meus stipuletur, mihi acquireret.*

²⁶ У Јулијановим фрагменти спомињу се два власника, што је довело до конструкције *servus communis quasi duo servo sunt*, мада је јасно да може постојати више господара.

већ има. Сувласник чији је новац предан у зајам има право на накнаду, не посебном уговорном тужбом, већ кондикцијом јер је изгубио власништво на ствари без правног основа. Треће лице може бити доведено у крајње ризичну ситуацију, јер му могу бити упућена два захтјева на враћање ствари, један од правог власника, други од лица које несавјесно употреби право на тужбу из стипулације. Ова ситуација је рјешена општим приговором против преваре (*exceptio doli mali*).²⁷

Јулијан у односу на Гаја, установљава нову димензију односа између сугосподара и роба. Јасно је наглашен идентитет господара и њихова индивидуална воља за стицање. Вољу сваког господара мора заједнички роб ваљано да манифестује, у складу са свим правилима цивилног права, да би стипулација била ваљана. Уважавање воље се врши појединачно, односно заједнички роб добро мора да пази да ли изражава истинску вољу сваког од сувласника. Како одговорност принципала зависи од степена свијести и воље које има о предузетим правним пословима, заједнички роб који предузме правне послове без знања господара и даље обавезује господара. У овом случају доминантније је схватање роба као ствари у својини господара, него као заступника у правним пословима. Јулијан више наглашава стицање преко заједничког роба аутоматизмом стварног права, на основу *ius adcrescendi* него што придаје пажњу испуњењу субјективних претпоставки за стицање на страни заједничког роба.

Проблем који се јавља у овој ситуацији јесте да ли заједнички роб може да стиче ако је господар *in sciens*, не зна за обавезивање које роб врши у његово име, или нема вољу да преузима обавезу (*voluntas*). Да би роб могао успјешно да пренесе вољу господара до трећег лица, мора и сам да има одређени вид воље и свијести. Роб јесте ствар али „мислећа ствар” као што каже Вотсон²⁸ и његова пословна способност деривира из пословних способности његових господара. Заједнички роб као што се види из извора, понекад дјелује као самосталан ентитет а не као лице које савјесно и вјеродостојно очитује вољу својих господара. Улога заједничког роба у остваривању правног односа је пресудна јер он транспонује вољу његових господара и уводи је у правни однос. Без његовог објелодањивања воље, при чему је ангажовао своје когнитивне и интелектуалне капацитете, не би било правног односа а ни обавезе. Тако да се заједнички роб не може сматрати *pro parte nullius*. Ако господар не зна или не одобрава правни посао који предузима заједнички роб, онда ни тај посао не би могао да производи правно дејство. Јулијан

²⁷ Непостојање посебних правних средстава у овој ситуацији говори о институционалноправној неизграђености односа и подвођењу овог института под опште ситуације уговорних односа.

²⁸ Alan Watson, *op. cit.*, 1355.

не одриче важење правном послу који је предузет мимо воље господара као што не чини ни Гај, јер по теорији очитовања, заједнички роб је установио правно ваљану обавезу. Том чињеницом се стиче још један аргумент у корист пословне способности роба. Уколико заједнички роб закључи правни посао против или мимо воље господара, правни посао мора бити неваљан *ab initio* што би иначе било једино рјешење по цивилном праву, али то није случај код стицања посредством роба. Правни посао производи дејство а интереси оштећеног господара и савјесне треће стране ће се штитити посебним тужбама.

D.14.3.13.2. Ulpianus libro 28 ad edictum *Si duo pluresve tabernam exercent et servum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem praeposuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur an pro aequalibus an pro portione mercis an vero in solidum, Iulianus quaerit. Et verius esse ait exemplo exercitorum et de peculio actionis in solidum unumquemque conveniri posse, et quidquid is praestiterit qui conventus est, societatis iudicio vel communi dividundo consequetur, quam sententiam et supra probavimus.*²⁹

Цитирано Јулијаново мишљење из овог фрагмента је изузетно значајно јер даје ново рјешење о регулисању одговорности сувласника. Комплексна правна ситуација у којој заједнички роб наступа као инститор према трећим лицима, захтјева одступање од општег правила о стицању преко заједничког роба, установљеног у Гајевим Институцијама. Улпијан се позива на Јулијанове приједлоге о одговорности сувласника, који уважавају њихов сувласнички однос, њихово организовање у ортаклук и напослијетку, њихову адјектицијску одговорност. Пошто је специфична ситуација у питању, да заједнички роб послује за господаре под препозицијом, онда и правила адјектицијске одговорности дерогирају општа правила обавезивања преко заједничког роба. Улпијан се одлучује за солидарну одговорност као најбоље рјешење (*verius esse ait*) ове сложене ситуације, али задржава основна правна средства за заштиту интереса сувласника (*societatis iudicio vel communi dividundo*). Да ли је Јулијаново рјешење о солидарној и неограниченој одговорности господара било апсолутни новитет у рјешавању питања њихове одговорности или су правила солидарне одговорности постојала у ранијем периоду? Улпијан се не позива ни на једног ранијег правника који је дао мишљење о том питању тако да тек од Јулијана солидарна одговорност господара постаје правило код дјеловања заједничког роба.

²⁹ Када две или више особа воде трговину и поставе као инститора заједничког роба чији су власници у неједнаким износима, Јулијан се пита да ли одговарају према висини сувласничких удјела или једнако или према висина удјела у ортаклуку или солидарно. Исправније би било према угледу на ексерциторну и пекулијарну тужбу, да одговарају солидарно, а онај који је извршио цијелу обавезу може путем ортакке тужбе (*actio pro socio*) или сувласничке тужбе (*actio communi dividundo*) намирити се. Тако смо и претходно утврдили.

У случају удруженог капитала више предузетника *negotiatio plurimum*, често заједнички роб послује под препозицијом као капетан брода или пословођа трговине и тада се поставља питање његове пословне способности. Односно, препозиција даје границе у којима заједнички роб предузима обавезе али он самостално одлучује о предузимању конкретних обавеза, нарочито у ситуацијама *negotiationes transmarinae*. Господар посла даје претходну сагласност кроз препозицију на дјеловање заједничког роба и сам сноси тзв. „пословни ризик”. Адјектицијске тужбе представљају виши степен пословања преко лица у власти, тако да је често предмет пословања купопродаја, посудба, закуп, уговор о дјелу, што представља двострано обавезујуће послове, тако да роб сада својим господарима не прибавља само право већ и обавезе. Обавезивање господара преко заједничког роба јасно анулира примјену основног правила цивилног права о забрани погоршања положаја господара кроз активност робова³⁰. Овдје је дјелатност заједничког роба на вишем степену самосталности него што је то случај код дјеловања у интересу господара на основу налога или пуким именовањем.

D.10.3.24.2 *Iulianus libro octavo digestorum Cum agere tecum communi dividundo vellem, partem tuam Titio tradidisti mutandi iudicii causa: teneris mihi praetoria actione, quod fecisses, ne tecum communi dividundo ageretur.*³¹

Јулијан рјешава конфликтну ситуацију у којој један од сувласника не-савјесно поступа да би избјегао примјену тужбе *communi dividundo*. Он предвиђа неименовану преторску заштиту интереса изневјереног сувласника, вјероватно неку *actio in factum* против трећих лица (Тиција) која дођу до имовине која припада сувласнику. Интригантно је зашто Јулијан не предлаже употребу кондикције у овом случају јер је очигледно у питању дио прихода који је остварио заједнички роб а који припада у имовинску сферу само једног сувласника. Вјероватно Јулијан сматра да је у питању својина у настајању, односно да сувласник не би имао легитимитет да тражи од трећих лица нешто што није још увијек његово. Стицање преко заједничког роба по Јулијану има стварноправни учинак за оба господара без обзира на правни основ који обезбјеђује стицање само једном лицу. Диобена тужба *communi dividundo* не може се адекватно употребити против трећих лица јер она дјелује само *inter partes* (сувласника) иако служи за заштиту стварног права.

³⁰ D.50.17.133. *Gaius, libro nono ad edictum provinciale Melior condicio nostra per servos fieri potest, deterior fieri non potest.*

³¹ Ако против тебе покренем тужбу *communi dividundo*, а ти свој дио пренесеш Тицију, промијениће се основа тужбе, имаћу право на преторску заштиту, јер против тебе нећу моћи употребити (тужбу) *communi dividundo*.

4. ЗАКЉУЧАК

У најстаријем периоду заједнички роб дјелује само као средство преко кога његови сувласници стичу имовину. Правно упориште за директно произвођење правних ефеката у имовинској сфери господара се налази у цивилном праву, правилу о имовинској несамосталности робова и лица под влашћу и сувласничком односу као основи регулисања интерних односа сувласника. Преторска надградња овог института се врши кроз пружање додатне заштите у случају удруживања у ортаклук или дјеловања заједничког роба у положају заповједника брода или пословође трговине. Гајева формулација о стицању преко заједничког роба даје предност стицању пропорционално власничким удјелима (*pro dominica partibus*). Приоритет у стицању може имати само оно лице које је дало налог (*iussum*) за стицање или које је поменуто (*nominatim*) у стипулационом дијалогу или манципационом ритуалу, чиме га је заједнички роб искључиво обавезао. Интерни однос између сувласника, ради евентуалне накнаде до висине одговарајућег дијела, регулише се диобеном тужбом *communi dividundo*. Гајев савременик, Јулијан даје већи значај идентитету господара и њиховој индивидуалној вољи у стицању. Институт заједничког роба доживљава свој пуни развој у Јулијаново вријеме који признаје солидарну одговорност господара за правне послове предузете преко заједничког роба. Увођење механизма солидарне одговорности, кредибилитет заједничког роба расте у очима трећих лица чиме он постаје врло битна фигура римског привредног система у класичном периоду.

Mirjana B. Bogunović, Assistant
University of Banja Luka
Faculty of Law Banja Luka
mirjanabogunovic86@gmail.com

Acquisition through Common Slave (*servus communis*)

Abstract: *Common slave (servus communis) is a slave who belongs to two masters. Both masters may entirely dispose with the slave because their joint ownership allows it. However, acquisitions through common slave (servus communis) is not that clear. Does a slave evenly oblige co-masters or only the master on whose behalf he has acted? Is it possible for a slave to work in the interest of one master and oblige another? Who does the unconscientious slave correspond to, the third party or a betrayed master? This paper will analyze the opinions of two Roman iurists, which will partly solve doubts that this institute causes.*

Keywords: *Condominium. Servus communis. Societas. Nominatio. Ex re unius ex domini.*

Датум пријема рада: 12.07.2016.